

## דגם תשובות ספרות דתי מועד חורף (9181)

שאלון 9181:

### 1. מר עוקבא

- א. הסבירו כיצד משמעות השם "מר עוקבא" תורמת לאפיון דמותו במעשה החכמים כולו.
- גיבור הסיפור **עקבי** מאוד בדרכו במתן צדקה ולא סוטה ממנה. שיטת מתן הצדקה שבה הוא מאמין ודבק היא מתן בסתר, בצנעה, מבלי להיחשף פנים אל פנים, כשם שה**עקב** ממוקם במקום נסתר בגוף.
  - מפתחת הסיפור ניכר כי מר עוקבא היה רגיל בכל יום לזרוק לעני ארבעה זוזים בצינור הדלת. ההרגל והזריקה מלמדים על פעולה מכנית שנעשית מתוך שגרה כמצווה שאדם דש **בעקביו** שנעדרים ממנה הרגש והחוויה, ההתבוננות סביב והכרה בצרכיו האמיתיים של העני.
  - דבקו של מר עוקבא במתן בסתר בכל מחיר מביאה אותו למוקד הסיפור: הבריחה מן העני וההסתתרות בתוך התנור הגרוף, ובלבד שהעני לא יזהה מי הוא האדם שתומך בו ומיטיב לו מזה זמן, ולא יתבייש. אבל העני יוצא ו**עוקב** אחריו.
  - בתנור נכוים **עקביו** של מר עוקבא, ואילו האישה ניצלת מכווייה. מבחן התנור מלמד אותנו שבמקרה זה ישנה עדיפות לדרך מתן הצדקה שהאישה נוקטת. האישה מבחינה במבוכה של מר עוקבא ואומרת לו: "תן רגליך על רגליי". המשמעות הסמלית של אמירה זו: "תן רגליך על הרגליי". אומנם, מתן בסתר היא דרך מתן צדקה בדרגה הגבוהה ביותר, על פי חז"ל, אולם לעיתים לעני יש צורך אחר, כמו במקרה זה שבו העני עצמו מבקש לראות מיהו מיטיבו, ונראה שהוא זקוק ליחס אנושי, לאוון קשבת, ללב ולשיח. יחד עם זאת, אפשר לקבל את הדעה כי העובדה שעקביו של מר עוקבא מונחים באופן פיזי מעל רגליה של האישה, מסמלת את סדר העדיפות למתן צדקה. אכן, דרכו של מר עוקבא היא במעלה גבוהה יותר, אבל יש לגלות רגישות ולהבחין מתי נכון להיחשף ולדאוג לצימאון הנפשי של העני. נמצא שה**כוויה בעקב** גרמה למר עוקבא להבין ליקוי אפשרי בדרך מתן הצדקה שבה התמיד עד כה, ודרכו נלמד המסר של המדרש.

### ב. צינו והסבירו אמצעי אפיון נוסף לדמותו של מר עוקבא.

אמצעי אפיון נוספים לדוגמה:

- ניגוד – בין שתי הדרכים למתן צדקה, בין מר עוקבא לאשתו, בין מר עוקבא לעני, בין הבית לבית-המדרש וכדומה.
- סמל – התנור כסמל למבחן אישי וכמעצב הבנה חדשה.
- מוטיב הרגל- "היה רגיל": עניין ההרגל במתן הצדקה, רגליו שנכוו, "שים רגליך על רגליי"- השותפות בין בני הזוג.
- הדיאלוג בין בני הזוג בתנור מדגיש את התפיסות השונות של כל אחד מהם במתן הצדקה

### 2. שברירים

בחרו בשתי דמויות משנה בסיפור (תוכלו לבחור גם בעל חיים), שבינן ובין חיה פרומה נרקמים קשרים. תארו את הקשרים האלה, והסבירו מה אפשר ללמוד מהם על חיה פרומה ועל דמויות המשנה שבחרתם.

שתי דמויות המשנה: איש המקשאות והפרה ריז'קה.

הקשר של חיה פרומה עם איש המקשאות מאופיין בניכור, זרות והיעדר רגש ושיח. תחילתו בפגישה אקראית של בעל המקשאות האלמן הזקן עם חיה פרומה כאשר לשה בצק בזמן עבודתה בבית האופה. מתוך דברים אלו

ניכר שאיש המקשאות מחפש זוגיות של תועלת אישית ותו לא. הוא ביקש מאשת האופה, שהייתה קרובת משפחתו, לתווך ביניהם, וזו ניאותה לבקשה, אולם לא דיברה עם חיה פרומה אלא בצוהריי יום השבת, כדי שלא תתרשל ביום עבודה במחשבות ובהרהורי לב. חגיגת הנישואין נערכה ביום השוק, כשהחתן מביך את קרוביו בהגיעו בראש קרון עמוס ביכורי ירקות. הנישואין נערכו כדת וכדין ובאוירה חגיגית, אולם למוחרת, בהגיעם לבית החתן, בית עזוב ומוזנח, נאלצה לחפש לשווא מקום ראוי לארגז שהביאה עמה ולגשת למלאכת הניקוי, מלאכה שהייתה רגילה בה מיום הגיעה אל העיירה. האיש היה טרוד בעסקיו, ומעולם לא גילה כלפי חיה פרומה יחס אנושי. הוא מעולם לא פגע בה, אבל הוא נהג לאכול בחיפזון את ארוחותיו, לעשן מקטרת ולנהל את פנקסי החשבונות שלו, וחיה פרומה התפכחה מהאשליה שחייה יקבלו תפנית. היא חשה שוב, כמו בשכונת הגיא, תלושה ובודדה, ללא סעד ואחיזה. כל אימת שהגישה דבר-מה לבעלה – ציפתה להסברת פנים מצידו, אבל הלה התעלם ומבטו נדד אל השדות בעד החלון המצוחצח והצלול מעבודת כפיה של חיה פרומה. הוא לא זיכה אותה לא בדיבור, לא בשיח ואף לא במבט. הדיבור הראשון של איש המקשאות (שאיך לו שם בסיפור) לאשתו הוא ההודעה בדבר קניית פרה לחליבה. אחר כך ציווה עליה שלא להתקרב אל הפרה הזועפת והנרגזת על ניתוקה בכוח מעגלה הרך. עד שבאחד הימים חלה ומת. בכך תמו חיי נישואיה של חיה פרומה, שעברו עליה בקרירות ובניכור.

מקשר זה אפשר ללמוד על האישיות החזקה והיציבה של חיה פרומה. אחרי שגדלה בבדידות ובניכור, הגיעה סוף-סוף הצעת הנישואין שייחלה לך כל כך. היא תלתה בה תקוות שתיגמל מן ההשפלות ומן היחס הדחוי שסבלה ממנו במשך שנים, מאז התייתמה מהוריה והיא בת חמש שנים בלבד. אבל היא נחלה אכזבה אחרי אכזבה, ואף על פי כן המשיכה בעמל כפיה לצחצח ולנקות, לאפות ולכבס. תחילה בבתי התושבים בשכונת הגיא ובהמשך בבית בעלה, שבו ניהלה משק בית מפואר. חייה רצופים געגוע למה שאיננו קיים – לאמה, ליחס אנושי וחם, לבעל ולחיי זוגיות מכבדים והדדיים, אך היא לא אמרה נואש, ובחוסן נפשה הגיעה בסוף לסיפוק ולשגשוג עם הגעת הפרה אליה. מתיאור ההתמודדות שלה עם הקשיים שבחייה ניכר שיש לה כוח סבל והיא מגלה עוצמה פנימית חזקה.

על איש המקשאות אפשר ללמוד שהוא דמות אנוכית המרוכזת בעצמה ובעסקיה בלבד. אף כי לא פגע בחיה פרומה, גם לא העניק לה מה שהשתוקקה אליו כל ימיה – טיפת יחס אנושי וחם – אלא קיבל כל צורכו באדישות ובשתיקה מעיקה. גם הנישואים עם חיה פרומה היו לשם תועלת ולא לשם בניית זוגיות. העובדה ששמו נעדר מן הסיפור מבטאת יחס מנוכר וקר, מפני שבהתנהגותו איננו ראוי להיקרא בשם אלא בכינוי "איש המקשאות", שהרי כל ימיו היה טרוד אך ורק במקשאותיו ובעסקיו.

הקשר של חיה פרומה עם הפרה ריז'קה מאופיין בקרבה ובחמימות, בקשר רגשי של נתינה וקבלה כששתיהן מרעיפות אהבה וחיבה זו על זו.

תחילתו של הקשר ברכישת הפרה על ידי איש המקשאות לצורך חליבה, ועל אף אזהרתו לבל תקרב אליה מחמת זעמה על כי ניתקו אותה מעגלה הרך בהיותה מבכירה – הבחינה בצערה והתקרבה אליה בהנחת יד, במילות שידול ונחמה, בהצעת מצע, בהאכלה וביציאה למרעה עד שניכר בה שצערה שכך, ועד שחיה פרומה עצמה מדומה ל"טחב רך שנים שהולך ופג ממנה". פעם אף הפרה פנתה אליה בחיבה וליקקה בלשונה את ידה, מה שהעניק לה שמחה פנימית עצומה, וליבה השמם והעצוב כמו נמלא המון שברירי אור.

עם מותו של בעל המקשאות וחלוקת הירושה בין בני המשפחה, חיה פרומה לא מבקשת דבר אלא את הפרה ריז'קה. היא נאלצת לעזוב את הבית שנמכר ומתקינה לעצמה חדר מגורים בצריף נידח, כשמחציתו משמשת לרפת עבור ריז'קה. חיה פרומה דואגת להאכיל אותה ולחלוב אותה. שעה זו של החליבה הייתה עבורן שעה של התייחדות נעימה ונחת רוח. מכאן ואילך היא זוכה למחמאות ולמילים טובות מן הקונים, תושבי העיירה, על פריתה, מה שייחלה לו במשך שנים. הפרה המליטה ולדות, והן נמכרו לגידול. מן הכסף הזה רכשה כלים לקיבול התוצרת הרבה שהניבה הפרה, עד שנעשתה מן הנותנים והתורמים ולא מן הנזקקים והחלשים. גם הצליעה,

שנגרמה בילדותה ממעידה על קרח ביום חורף בדרך לקבל ארוחה באחד הבתים בעיירה, כמעט שלא ניכרה עליה עוד. ורק לפני מותה, משהבינה שקצה קרב, נאלצה למכור את הפרה שגרמה למהפך בחייה.

מן הקשר הזה שבין חיה פרומה לריז'קה הפרה אפשר ללמוד על חיה פרומה, שאישיותה מלאת טוב לב ואנושיות. מן הרגע שריז'קה הגיעה לחצרה, היא חשה בצערה והרגישה שותפות גורל ביניהן. והלוא שתיהן איבדו את הקרובים להן ביותר: חיה פרומה את הוריה והפרה את העגל שלה. הן נעקרו ממקומן שלא מרצון והובאו למקום זר ומנוכר. חיה פרומה לא נטרה טינה לאנשי העיירה שהתנכרו אליה בילדותה. בשובה אליהם כאישה עשירה ובעלת עסקים, לא רק שלא נטרה להם טינה אלא אף סייעה לדלים ולנצרכים, תרמה מנורת קנים לעזרת הנשים בבית הכנסת בעיירה והשיבה טובה תחת רעה, אור תחת חושך.

הפרה, בגילויי החיבה שלה כלפי חיה פרומה, השיבה לה את הכבוד האנושי, את שמחת החיים שאבדה לה, וזרעה שברירי אור בחשכת נפשה.

### 3. מר עוקבא / שברירים

אקספוזיציה, סיבוך, נקודת מפנה, שיא והתרה מאפיינים מבנה של סיפורים קצרים ומעשי חכמים רבים.  
בחרו בשניים מן המאפיינים האלה, והסבירו כיצד כל אחד מהם בא לידי ביטוי בסיפור "שברירים" או במעשה החכמים "מר עוקבא". הדגימו את דבריהם.

#### מר עוקבא

#### אקספוזיציה:

"מר עוקבא – היה עני בשכונתו, והיה רגיל כל יום לזרוק לו ארבעה זוזים בצינור הדלת".  
הצגת הדמויות: מר עוקבא, העני. מר עוקבא מצטייר כאדם בעל נתינה עצומה הן בסכום הגדול שנותן והן בהתמדה לתת בכל יום.  
מקום ההתרחשות: אזור מגוריו של מר עוקבא. (נראה שסמוך לבית המדרש- בבחינת נאה דורש נאה מקיים)  
זמן ההתרחשות: כמה שעות ביום אחד בחיי מר עוקבא. (וגם: בכל יום, פעולה מתמשכת של תקופה שאיננו יודעים כמה זמן נמשכה).  
ניצני הבעיה המרכזית: אף שדרך נתינת הצדקה של מתן בסתר היא המובחרת, ניכר שכאן היא נעשית מתוך הרגל.

#### סיבוך:

"פעם אחת אמר: אלך ואראה מי עושה עמי טובה זו.  
אותו היום שהה מר עוקבא בבית המדרש הרבה, והלכה אשתו עמו.  
כיון שראה אותם העני שהיטו עצמם לדלת – יצא אחריהם".  
השינוי בשיגרה – הן אצל מר עוקבא שנשתתה בבית המדרש, הן אצל העני שהחליט לפגוש את מיטיבו, אולי גם אצל האשה, כיוון שהוא נשתתה בביהמ"ד יצאה היא אליו. כל אלו יוצרים את הסיטואציה של "כמעט מפגש" בין השלושה.  
הסיבוך משבש את השיגרה מפני שישנה התנגשות בין שני ערכים: מר עוקבא מקפיד להסתיר את זהותו, מה שהתקיים עד היום. ואילו העני מבקש לגלות מיהו הנותן.

נקודת מפנה: "ברחו ונכנסו שניהם לתנור גרוף".

מר עוקבא ואשתו בורחים מפני העני ונכנסים לכבשן האש, בשונה ממנהגם הקבוע לשוב הביתה בנחת לאחר מתן הצדקה.

#### נקודת שיא:

"נכוו רגליו של מר עוקבא.  
אמרה לו אשתו: תן רגליך על רגלי.  
חלשה דעתו".  
מה קרה בתוך התנור? רגליו של מר עוקבא נכוו, בעוד לאשתו נעשה נס ורגליה לא נכוו. הדבר גורם למר עוקבא לחלישות הדעת.

#### התרה:

"אמרה לו: אני מצויה בתוך הבית והנאתי קרובה".  
דברי העידוד של האישה למר עוקבא, שבהם היא מסבירה את פשר הנס שנעשה לה ולא לו, למרות שהוא מתמיד ונותן בסתר.

#### שברירים

##### אקספוזיציה:

הצגת הדמות הראשית: חיה פרומה – ילדה יתומה בת חמש, שהובאה אל העיירה לאחר מות הוריה, ועוברת מיד ליד ככלי אין חפץ בו.  
מקום ההתרחשות: עיירה יהודית במזרח אירופה, לשם הובאה הילדה מן הכפר. שם היא מועסקת בבתיים של אנשי העיירה במשק בית.  
זמן ההתרחשות: תקופת ילדותה של חיה פרומה.  
ניצני הבעיה המרכזית: החברה בעיירה אינה מסבירה פנים לחיה פרומה שלא ניחנה ביופי ובחן. היא חסרת כול, דחוייה ויתומה, ואלמלא יכניסו אותה לביתם לא תימצא לה קורת גג.

#### סיבוב:

בסיפור "שברירים" רצף של סיבוכים שמפרים את האיזון בעלילה ששרר בה קודם לכן:

- זקנה אחת מרחבת החר אספה את חיה פרומה לביתה מתוך רגשי רחמים, אבל לא יכלה לעמוד ברעבתנותה הגדולה והחזירה אותה אל הגיא.
- בגיל שמונה נפלה על הקרח ושברה את רגלה. מתפללי בית הכנסת ששמעו את זעקותיה, טיפלו בה ודאגו לה לאכסניה, אבל עם החלמתה – הסתלקו כולם והיא חזרה להיות 'נערת רחוב' שעובדת למחייתה במשק בית אצל נשות הגיא.
- בתו של השמש שהעסיק אותה בביתו הזכירה לחיה פרומה את אמה המנוחה. פעם, בשעה שחפפה את שערה הזהוב, נגעה באצבעותיה בשערה, הבת הופתעה ונרתעה ממגע ידה. אמה הסתערה עליה עם המרדה בידה והלבינה את פניה עד שנאלצה לעזוב את הבית הזה לבלי שוב.

כתוצאה מן האירועים הללו היא התחילה להתהלך בעיניים מושפלות. שוב ושוב היא נשלחת מן הבתים אל הרחוב, עד שנהגה להתרחק מן האנשים בשעת עבודתה, וטוב היה לה להתייחד בפינת החדר עם החפצים הדוממים שצחצחה. אלה השיבו לה אור של סבר טוב, בניגוד לאנשים שדחו אותה.

הסיבוך העיקרי: הנישואין לאלמן בעל המקשאות

הצעת הנישואין נסכה בליבה של חיה פרומה תקווה לשינוי, אבל הציפייה נתבדתה, ומצבה הנפשי נותר כשהיה. ביום חתונתו הוא הגיע בראש קרון עמוס ירקות, למבוכת כולם. כשהגיע לביתו היא לא מצאה מקום להניח את הארגז שהיה כל רכושה, ומייד נאלצה ללבוש בגדי עבודה ולהתחיל לנקות את הבית העזוב. הוא לא העניק לה אפילו מבט, והיה טרוד בעסקיו בלבד.

נקודת מפנה:

כניסת הפרה לחייה של חיה פרומה. הפרה מעניקה לחיה פרומה חיבה וחמימות, היא מלקקת את ידה בחיבה וממלאת את ליבה בחיך פנימי ובהמון שברירי אור.

נקודת שיא + התרה:

מות בעלה של חיה פרומה, קבלת הפרה בירושה והשינוי שחל בחייה. חיה פרומה חוזרת לעיירה, מנזקקת היא הופכת לתומכת בנוקמים. כולם משבחים את הבהמה ובאים לקנות מתנותיה, חיה פרומה זוכה לאהדה ולהכרה.

הערה: ייתכנו תשובות שונות להגדרת הסיבוך, המפנה והשיא. יש לקבל על פי הנימוק.

**4. תהילה****א. הסבירו מה אפשר ללמוד מן הקטע על היחס של תהילה לירושלים.**

מן הקטע המצוטט אפשר ללמוד על חשיבותה של ירושלים בעיניה של תהילה. היא חיה בקדושה, במקום שמבחינה קדוש, מקום השכינה. מכיוון שכך היא אומרת שבשעת שיחה אין לה צורך להזכיר את קדושתה של ירושלים, שהרי קדושתה כבר כלולה בשמה, ועצם הזכרת שמה מבטאת קדושה שנוגעת ישירות בשומע. מה שאין כן בכתב, שצריך להזכיר את קדושתה של ירושלים ולבקש על בנייה כדי שהקורא ידע שהיא זקוקה לרחמים ולתפילות. השלטון הבריטי מתנכר ליהודי ירושלים, היהודים נוטים את בתיהם ובמקומם מתיישבים ערבים, ולכן היא מבקשת מן המספר שיכתוב בתחילת מכתבה: "עיר הקודש ירושלים תיבנה ותיכונן במהרה בימינו אמן".

**ב. הביאו מן הנובלה כולה דוגמה אחת נוספת ליחס של תהילה לירושלים ודוגמה אחת ליחס של דמות אחרת לירושלים.**

דוגמאות נוספות ליחס של תהילה לירושלים:

- כאשר תהילה והמספר מבקרים את הרבנית החולה, הם משוחחים על ירושלים. תהילה מדברת על התרחבותה העתידה של ירושלים שכולה קדושה, אלא שהקדושה של ירושלים שבין החומות מקודשת קדושה מעולה. ואף שיודעת שלא חידשה למספר דבר שאיננו יודע, אמרה זאת כדי לספר בשבחה של ירושלים.
- כאשר המספר ותהילה נפגשים בפתח ביתה של הרבנית בשנית, אין הוא מזהה אותה, ואילו היא פונה אליו ושואלת בשלומו כמי ששואל מכר וקרוב. לתמיחתו היא מזכירה לו מניין הכירו, ומסבירה בנועם שירושלים חוקקת בליבה כל מי שבא אליה ואינה שוכחת אותו.
- בעוד המספר ותהילה עומדים ומשוחחים בפתח ביתה של הרבנית, המספר מתנצל על שמעכב אותה בחוץ ביום קר וגשום, אבל תהילה מייד מבטלת דבריו בחיבה, מפני שלדבריה ראתה קרירות גדולות מאותן שבירושלים, ועל הרוחות והגשמים אנו מודים ואומרים משיב הרוח ומוריד הגשם.

דוגמה ליחס של הרבנית לירושלים:

הרבנית, כדרכה, מתלוננת על הצינה הירושלמית שמקרבת את קיצה, מתלוננת על נשות ירושלים שמזממות כדבורים תפילות ותחנונים, אבל לא טורחות להציע לה עזרה.

ג. על פי הנובלה יש דמיון בין תהילה ובין ירושלים. הסבירו והדגו קביעה זו. בססו את תשובתכם על שתי נקודות דמיון.

תהילה מתגוררת בירושלים, שמעצבת מטונימית את דמותה של תהילה.

– תהילה וירושלים – שתיהן נושאות על גבן אסונות כבדים: תהילה איבדה את כל משפחתה וירושלים – את בניה שיצאו לגלות ואת שני בתי המקדש שחרבו.

– תהילה וירושלים – שתיהן ניחנות ביופי פנימי שמשפיע על יופיין החיצוני. אור עיניה של תהילה חסד ורחמים וקמטי פניה ברכה ושלוש, כך גם ירושלים – אורו של עולם, עיר של שלום.

– את שתיהן אופפת קדושה.

– שתיהן משלבות ישן וחדש, עבר והווה.

## 5. והיה העקוב למישור

א. כתבו מהו ההקשר של קטע השיר בנובלה כולה.

צינו מן השיר שני רמזים מטרימים (מוקדמים) בנוגע להמשך העלילה, והסבירו כל אחד מהם.

מנשה חיים מגיע ליריד, כחלק מתהליך של הידרדרות מוסרית ורוחנית, שם הוא שומע שיר זה מפי הקבצן המטורף המשוטט ביריד והוא עוטה תכריכי מתים.

### רמזים מטרימים:

1. "שבתאי לאחר מותי" – מנשה חיים שב לעירו לאחר שחשבו שהוא מת בעקבות מכירת מכתב ההמלצה.

2. "ובביתי נעולה הדלת" – עם שובו של מנשה חיים לעירו הוא מגלה כי אשתו נישאה לאחר וילדה לו בן. נמצא שדלת ביתו נעולה בפניו, הוא לא נכנס עוד אל ביתו.

ב. הסבירו מהו הקונפליקט שמנשה חיים מתמודד איתו לפני מותו, ומהי הכרעתו בנוגע לקונפליקט זה.

מהי עמדתכם בנוגע להכרעתו של מנשה חיים? נמקו את דבריכם.

כאשר מנשה חיים שב לעירו, הוא מתבשר מפי ההלך שהלילה הוא ליל הברית של בנה של קריינדיל טשארני. משהוא מבין את גודל האסון, עליו להכריע אם יגיע בכל זאת לביתה של קריינדיל טשארני ויחשוף את האמת או שיניח לזה, שהרי היא ממילא כבר אסורה עליו לעולם וכל תקוותיו לשוב אליה נגוזו באחת. מנשה חיים מחליט שלא לשוב עוד לביתו, מקבל אחריות על מעשיו בעבר שהביאוהו לידי הטרגדיה הקשה הזאת, וחוסך מקריינדיל טשארני את החרפה. הוא נשאר מחוץ לעיר, בבית הקברות, ובכך גוזר על עצמו חי פרישות ונידוי עד מותו.

עמדה אישית כלפי מעשיו – תשובות אפשריות: אפשר להעריך את מעשיו כהשלמה וכהמשך להתנהגותו הפסיבית. / לא מקבל על עצמו אחריות אלא מאשים את קריינדיל טשארני, את הקבצן ועוד. / ברגע האמת הוא בוחר להקריב את המשך חייו כדי לא לבייש את קריינדיל טשארני ולא להרוס את חייה וחיי משפחתה (ולבחור בדרך של תשובה ותיקון) / אפשר לראות במנשה חיים גם חוטא בשל בחירתו להישאר בבית הקברות (והלוא הוא כוהן) ובשל החלטתו לא לפנות לרבנים ולצדיקי הדור.

## 6. סיפור פשוט

א. על פי קטע זה, תארו את התינוק השני שנולד להירשל ומינה.

על פי הרומאן כולו, תארו שני הבדלים בין הבנים של הירשל ומינה.  
 התינוק השני שנולד להירשל ומינה על פי הקטע בא לעולם כשחיוך נסוך על פיו, **בריא ושלם**. אף אמו  
**החלימה מן הלידה כראוי**, ומתוך חיבה ושמחה גדולה **קראו לו בכל יום בשם אחר**, שמות שיש להם  
 משמעות וכאלו שאין להם משמעות, עד שנשתכח שמו האמיתי.  
 תיאור זה עומד בניגוד לתיאור התינוק הראשון, משולם. הוא תינוק **חולני וחלוש**, נתון לטיפולם של  
 רופאים, מיניקות ובנות משפחה. אף מינה קצרה ידה מלטפל בבנה, **תשש כוחה** והוא נמסר להוריה של  
 מינה בכפר כדי שהיא תוכל להתאושש. **הירשל מכנה את בנו: "יתומי"** - בעקבות מחשבה שאם מינה  
 הייתה מתה, הוא היה נושא את בלומה לאישה. כינוי זה מעיד גם על נתק רגשי או על ניכור של הירשל  
 כלפי תינוקו.

**ב.** ההבדלים בין שני הבנים של הירשל ומינה משקפים את התפתחות היחסים בין בני הזוג.  
הסבירו והדגירו קביעה זו. בתשובתכם התייחסו גם לדיאלוג בין הירשל ובין מינה בסיום הרומאן.  
 משולם נולד להירשל ומינה שנישאו מתוך כפייה. מחשבותיו של הירשל נתונות לבלומה, והורתו ולידתו  
 של התינוק התרחשו בתקופה הקשה שלפני השיגעון ובזמן התפרצותו. הוצאתו של התינוק מרשות  
 הוריו מאפשרת לבני הזוג להתפנות לחיי הזוגיות שלהם ולפתוח דף חדש. הירשל מתחיל לחבב את  
 מינה, אף יותר מבלומה ומוצא אתה שפה משותפת. לידת הבן השני מתרחשת אחרי הריפוי של הירשל  
 אצל ד"ר לנגזם. התינוק הזה נולד למציאות שונה שבה הירשל חוזר בהדרגה לאורח החיים המקובל  
 בחברה, ונראה שהוא שלם עם נישואיו, מפויס יותר ובעל ראייה מציאותית. לידת התינוק החייכן  
 והשלם מסמלת את התקופה החדשה והבריאה בחייהם.  
 בדיאלוג בין הירשל ומינה בסיום הרומן אומר הירשל למינה שטוב שמשולם נשלח לכפר להוריה, מפני  
 ש"אין אהבה מתחלקת לשניים". הם מדברים על שני ילדיהם, אבל ניכר שהירשל מתכוון לאהבה לשתיה  
 נשים. מינה עונה לו שדרכה של אהבה שהיא גדלה עם כל אחד ואחד, והוא עונה: "לא כי, אלא שהיא  
 באה אם אין מי שחוצץ בינה ובינינו". ואף האירוניה בסיום הדיאלוג: "אלוקים שבשמים יודע שלא  
 נתכוון הירשל אלא לאותו תינוק", מדגישה את כוונתו של הירשל. ההפנמה שאין שתי נשים יכולות  
 למלא את ליבו של איש אחד, וכשאינן מחיצה יש פניות לזוגיות ולאחווה.  
 אפשרות אחרת להבין את דברי הירשל: הוא מרמז בדבריו שבלומה עדיין חקוקה בליבו וזכר אהבתם  
 בכל זאת חוצץ פה ושם בינו לבין מינה, אלא שהוא לימד עצמו להשלים עם המציאות ואין הוא יוצא  
 עוד למרוד בחברה ובמוסכמותיה. וחלק מן ההשלמה הזו היא השמחה עם התינוק השני שנולד.

#### **7. תהילה / והיה העקוב למישור / סיפור פשוט**

- א.** האם לדעתכם הדמות המרכזית ביצירה של עגנון שלמדתם אחראית לגורלה או שהיא קורבן של החברה  
ושל נסיבות חייה? הסבירו את דבריכם ובססו אותם על שתי דוגמאות מן היצירה.
- ב.** בחרו באמצעי אחד לאפיון הדמות המרכזית שכתבתם עליה בסעיף א, והסבירו כיצד אמצעי אפיון זה  
משקף את גורלה.

הערה: התשובות להלן הן הצעות לתשובה. יתקבלו תשובות אחרות, ובלבד שינומקו כראוי.

#### **תהילה**

- א.** תהילה היא דמות שבתחילתה הייתה קורבן לנסיבות חייה, ובהמשך היא אחראית לגורלה.  
 קריעת התנאים של אירוסיה עם שרגא בידי אביה איננה תלויה בה. אביה, כגדול העיירה וכראש למתנגדים,  
 ביטל את השידוך כשגילה ששרגא הוא חסיד. תהילה, בהיותה בת שתים עשרה שנים, לא יכלה להתנגד  
 לתהליך, והיא נכנעה לגזירה ונישאה למי שהשיאו אותה לו.

שנים לאחר מכן, בעקבות האסונות שפקדו אותה, היא מבינה שיש קשר הדוק בין האסונות לבין ביטול השידוך, הלבנת הפנים ואי בקשת המחילה לא על ידי אביה ואף לא על ידה, ומבקשת מבעלה לחפש את שרגא ולבקש ממנו מחילה. הוא הקריב את חייו לשם כך, אבל את שרגא לא מצא. לאחר שאיבדה גם את בתה (יש לציין שהיא רואה עצמה אחראית למשגים בדרך חינוכה של הבת, חוסר תשומת לב מספקת והפקדתה בידי מורות נוכריות שהיו מזמנות אותה לבתייהן עד שזו נשתמדה), תהילה נוטשת את עסקיה, עולה לירושלים, ומכאן היא אחראית לגורלה, ועושה הכול לשם כפרה ותיקון. תחילה תרמה את כל הכסף הרב שהביאה איתה, אחר כך עשתה צדקה בגופה בעזרה לנוקמים ובמילים טובות לכל אדם. במסגרת גמילות החסדים שלה, היא תמכה גם ברבנית (יש הרואים בכך התייחסות מיוחדת כי בתה של תהילה הייתה אמורה להתחתן עם אביה של הרבנית, ולכן תהילה ראתה בה מעין נכדה), דנה כל אדם לכף זכות, קראה תהילים בכל יום, שיבחה את סביבתה, הביטה תמיד בעיניים טובות על כל אדם ועל כל תופעה. נמצא שכל ימיה חסד ונתינה לאחרים. זו בחירתה ודרכה לנסות לתקן את המעוות, עד שלבקשתה, המספר כותב מכתב בקשת מחילה משרגא כדי שתיקח אותו אלי קבר, שם, בעולם האמת, כבר יגיע אליו. היא מאמינה ששליחיו של הקב"ה נאמנים ושהמכתב יגיע ליעדו, והקב"ה יסיים את התיקון.

**ב.** שמה של תהילה מאפיין את אישיותה יוצאת הדופן, המצטיירת כדמות של צדקת שכל ימיה גמילות חסדים, עזרה לזולת, ראיית הטוב וקריאת מזמורי תהילים. תהילה מעידה על עצמה שהיא "תהילה לא-ל-חי". מהללת את ה' הן בקריאת פרקי תהילים בכל יום, הן בשבח והלל על מעשיו, כמו מזג האוויר, הקור והגשם הירושלמי, או החידושים שממציאים בני הדור הזה שמשמשים לטובה את בני האדם (אף כי היא עצמה בוחרת שלא להשתמש בהם), הכול מהללים אותה: החכם, ואפילו הרבנית, שבדרך כלל חוסכת בדברי שבח, מעידה על תהילה שהיא עוזרת לה וסועדת אותה. תהילה עצמה מהללת כל אדם ודנה את כולם לכף זכות, כמו את השוטר הבריטי שנהג עם הזקנה באכזריות. שמה של תהילה מדגיש את הדרך שבה בחרה ללכת, את אצילות נפשה וצדיקותה.

### והיה העקוב למישור:

**א.** מנשה חיים הוא דמות פסיבית, שלא תמיד מקבלת אחריות לגורלה. המצב הכלכלי שנקלעו אליו הוא וקריינדיל טשארני הכריח אותם למצוא פתרון. מנשה חיים חשב לעסוק בהוראה, בלימוד תורה, אבל לחצה של קריינדיל טשארני גבר, והוא יצא לדרך לקבץ נדבות בעיירות הסמוכות. מכאן ואילך המשיכה ההידרדרות המוסרית, הרוחנית והדתית שלו, ועדיין, בכל שלב הוא היה יכול לעצור ולשוב לביתו. הוא יצא לדרך במטרה לאסוף כסף לצורך קיומו שלו ושל קריינדיל טשארני, אבל מהר מאוד התרגל לחיי הקבצנות, לחמדנות ולתאוות בצע. הוא מכר את מכתב ההמלצה בעבור כסף לקבצן אחר, ובמקום לשוב לביתו יצא אל היריד. בהיותו ביריד החומריות משתלטת עליו, והוא מתמסר לתענוגות שהיריד מציע. ובעיקר בפונדק ששם קיצר בתפילתו ונהנה מארוחה כפולה מתוך תאוה, הוללות והסתאבות. הוא מאבד את תפיליו מתוך שכרות, ורק בסיום הסיפור אפשר לראות שמנשה חיים תיקן במעט את הקלון שהמיט על קריינדיל טשארני במעשיו, כשהבין שהוא האחראי למעשיו ולמצב שנוצר, הכיר בחטאו וקיבל החלטה גורלית כשנשאר מחוץ לעיר ולא חשף את שובו. כך גם דברי השלי"ה הקדוש המובאים בסיום הנובלה מפיו של מנשה חיים עצמו: "דעו בני שהמפתחות מסורים בידי אדם..", אך ההכרה הזו הגיעה מאוחר מדי, ואת הנעשה אין להשיב.

**ב.** ליריד בנובלה משמעות סמלית. הוא מסמל את ההתפתות אחר היצר, התאוות, החומריות וחיי הוללות והפקר. אם מנשה חיים תירץ בתחילה את כניסתו ליריד בצורך למסחר, הרי שמהר מאוד הוא מתפתה לתענוגות ולמראות סביבו. שהרי היריד מציע לא רק מסחר אלא גם שעשועים ופיתויים, ואף דברים אסורים ממש מן התורה כמו אוב, ידעוני ומגידי עתידות, ואלו מערערים את המציאות בפיתוי רגעי ובאחיזת עיניים. היריד מסמל את הירידה הרוחנית במדרון החלקלק של מנשה חיים, ואת העובדה שמנשה

חיים לא עמד בפיתויים הללו ובמקום להתרחק מהם ולהינצל מהמדרון שהחליק בו, הוא המשיך ליפול ולהיכנע ליצריו.

### סיפור פשוט:

א. לדעתי, דמותו של הירשל היא קורבן של החברה ושל נסיבות חייה. הירשל גדל בבית שבו נוהגים צייתנות, ויתור על מאוויים אישיים והליכה אחר מוסכמות החברה. אין לו מקום להבעת עמדה עצמית משלו. עם בואה של בלומה לביתו הוא רצה בקרבתה, אולם רצונו זה מתנגש עם רצונות אמו שמייצגת את החברה בשבוס ואת מוסכמות החברה, שהרי בלומה ענייה וחסרת מעמד, ואילו משפחתו מבוססת ועשירה. צירל מנהלת את חייו על פי המוסכמות הללו, ומשדכת לו את מינה, מפני שזו מיוחסת ועשירה והיא מתאימה במעמדה למשפחתו. הוא מקבל את דברי אמו, ורק למחשבותיו מאפשר לנדוד ולחלום, אך במעשים הוא פסיבי ונכנע למוסכמות החברה.

הירשל ויתר על לימודים גבוהים. הוא היה יכול ללמוד באוניברסיטה ולקבל תואר דוקטור, אבל צירל מנעה זאת ממנו כי חששה שתיטרף דעתו כפי שאירע לאחיה.

במסיבת האירוסין שנערכה בחנוכה הירשל משוחח עם מינה, והחברה מייד מפרשת שיחה זו כביטוי לקשר קרוב שראוי לנישואין. הירשל איננו מרגיש כך כלל. להיפך, הוא מרגיש רע ובודד בין עשן הסיגריות וריחות טיגון הלבבות, ובכל זאת איננו מורד ואיננו מתנגד אלא מקבל את הכרעת החברה. הירשל בורח אל השיגעון. זהו הביטוי שלו למרד במוסכמות החברה – היציאה אל היער, הקריאה כתרנגול, אבל אין השיגעון (האמיתי או המדומה) יכול לשנות את הגורל שנכפה עליו על ידי החברה, ושכפתה עליו אישיות הפאסיבית.

לאחר האירוסין הירשל שוקל לברוח לאמריקה, כפי שניסו לעשות רבים בשבוס (וחלקם שבו לביתם). אולם מהר מאוד הוא גונז את הרעיון הנועז, מפני שהוא רגיל לעשות רק מה שמקובל בעיני הוריו. במרד הקטן שהעז למרוד – כשנמנע מלאכול בסעודת האירוסין, הוא מפגין את חוסר שביעות רצונו מן האירוסין הללו, אבל בסוף הוא אוכל מפשטידת השזיפים. בכך הוא שוב נכנע לאמו, שלועגת לו על יחסו האוהד לעוגיותיה של בלומה בתחילת הרומן, ועל שהעז להביע עמדה שונה משלה. ואכן הוא אומר בליבו שכל זמן שהוא תלוי בהוריו אין לו תקנה, אין לו סיכוי לתקן כלום. התיקון, אם הוא מושג, אינו מתחולל באמצעות המרד במוסכמות החברה, אלא בהסתגלות אליהן ובקבלתן.

ב. סמל היער. היער מתפרש אצל עגנון כמקום פתוח, ללא גבולות, מקום שחרור והתפרקות מעול המוסכמות החברתיות המקובלות, מן הציוויליזציה.

ברירתו של הירשל ליער מבטאת בריחה מכבלי החברה. ביער הוא מאבד את כל הסימנים הקושרים אותו לחברה: הוא חולץ נעל אחת, שם אותה על ראשו ונשאר עם חברתה, מניף את כובעו לפני העצים, הוא קורא גע גע, תוהה אם הוא אדם, תרנגול או צפרדע, משמיע קולות של תרנגול וצפרדע וצועק שלא ישחטו אותו. הוא מזכיר את בלומה. את טליתו ואת תפיליו הוא מניף ימינה ושמאלה, כדודו שברח ליער. מאז ומעולם הירשל הרגיש שלא הבינו את הדוד. לטעמו, הוא לא היה משוגע אלא ביקש למרוד במוסכמות החברה (קיימת אנלוגיה בין דמותו של הירשל לדמותו של הדוד המשוגע). הדוד מייצג את כל מה שהירשל היה רוצה לעשות ולא הצליח. ומכאן מתפרץ השיגעון, הוא המרד, עד שהירשל יגיע לסנטריום של ד"ר לנגזם. (בתשובה זו נזכרים אפוא שני אמצעים – איפיון באמצעות מוטיב היער ואיפיון באמצעות אנלוגיה לדוד המשוגע. אמצעים נוספים – שמו הירשל = צבי והוא ניצוד בכפותיה של החברה, איפיון באמצעות חלומותיו, באמצעות אנלוגיה לאביו, שאף הוא לא נישא לאהובת ליבו ועוד).

### 8. ילדי הצל:

א. הסבירו את הביקורת שבקטע על יחסו של הקיבוץ כלפי הנערים העולים החדשים.

הביאו מן המחזה שתי דוגמאות לניסיונות ההשתלבות של יורם בחברת הנוער בקיבוץ.  
 מן הקטע המצוטט ניכרת התנשאותו של דובי על פני יורם ועל העולים החדשים בכלל. לדברי יורם, השקפתו של דובי כמייצג הקיבוץ חוסמת את כניסתם של עולים חדשים מעל גיל 13 לקיבוץ על כל ההווי שלו, תרבות הרועים העתיקה המתעוררת שוב לחיים בחיי הקיבוץ – ריקודי הדבקה, המדורה, הסוס והגמל – שכן הם מסכנים תרבות זו בהכנסת תרבות זרה וגלותית.  
 כדי להיות אחד מן החבורה בחברת הנוער בקיבוץ יורם משנה את שמו מיוסליה ליורם, מפני שבארץ, לדברי המדריך שלו בקבוצת הילדים, מי שרוצה לשנות את הביוגרפיה שלו, משנה את שמו. הוא מעיד על עצמו שהוא רצח את יוסליה שבתוכו. הוא למד לרקוד קרקוביאק, התגייס לפלמ"ח ושירת בצבא קבע כקצין. הוא מתכחש לעברו, ממעט לתקשר עם הוריו ומעמיד פנים של צבר ישראלי לכל דבר.

**ב.** הביאו מן המחזה שתי דוגמאות נוספות לביקורת חברתית. בתשובתכם כתבו על מי הביקורת, והסבירו בעזרת שני אמצעים אומנותיים (ניגודים, מוטיבים, מערכות יחסים) כיצד היא באה לידי ביטוי במחזה.

– ביקורת כלפי החברה הצבועה שרודפת אחר משתפי הפעולה עם הנאצים, בעוד היא מקבלת שילומים מגרמניה. הביקורת באה לידי ביטוי בדברי זיגמונט: "אנוש מלא כלימה ועוון, תן לירה ונגמור את החשבון". בקשת הנדבה באופן זה משמשת מוטיב במחזה. בעיני בני האדם מלאי כלימה ועוון, הוא מבקש מהם נדבה כפיצוי המגיע לו על הפגיעה שסבל בשואה ומאשים את האנשים כולם שמנהלים חיי שגרה בלי לכפר על העוון. לקראת סיום המחזה זיגמונט מוסיף לדבריו: "קח לירה ונגמור את החשבון". כלומר, הוא מודה שגם הוא צריך לשלם כדי לכפר על העוון, עוון שהוא נושא באשמה על חברותו ביונדראט, ומרגיש רגשות אשמה על פגיעה באחרים, כולל אסתר ובנו. אבל לא אלה ישפטו אותו. ניתן לראות בדבריו אמירה אירונית ונוקבת כלפי מקבלי השילומים, שמבחינתם הכסף יתקן את העוול וכפר על העוון.

– ביקורת על יחס הצברים ילידי הארץ לעולים החדשים. יורם מנסה בכל מאודו לאכול מעץ השכחה, להתנתק מעברו ומזהותו הקודמת כדי להיקלט בחברה הישראלית. באמצעות מוטיב ההסתרה יורם מסתיר את זהותו, מסתיר מכתבים שקיבל מהוריו, מסתיר את עצם קיומם. כך גם זיגמונט מסתיר את זהותו כשהוא אכול רגשות אשם, חי כמשוגע בסיט מתמשך שאין לו מוצא. המלצר מגרש אותו שוב ושוב והחברה מתעלמת ממנו.  
 נורית היא זו שמעודדת את יורם להפסיק לברוח מעצמו, להיות מי שהוא. דרך מערכת היחסים בין יורם לנורית ניתן לראות את היחס לעולים. הוריה ניסו להניא אותה מן הקשר עם העולה החדש. דובי מגיע אליהם ומדבר בזלזול על העולים ש"הטעין" לנסיעה, משל היו חפצים. הבלונים במחזה מסמלים את החברה הישראלית שכלפי חוץ היא צבעונית ומושכת, אבל מבפנים ריקה ועשויה להתפוצץ בכל רגע.  
ביקורת על ריקנותה של החברה העירונית באה לידי ביטוי בשירו של המשורר בטקס הנישואין של יורם ונורית. "אני אדם עייף, אני שעון שמחוגי, שתקוותיו כאוניות טבעו בים. כולן". חברה ללא מחוג – מצפן, ללא תקוות, ללא אנרגיות בעולם ניהיליסטי.

## **9. אנטיגונה:**

**א.** כיצד ההיבריס של הגיבורים הטרגיים במחזה מניע את העלילה בטרגדיה?

האם לקראת סוף הטרגדיה חל שינוי בהתנהגותם של הגיבורים ובתפיסת עולמם?

קריאון: גוזר שלא לקבור את פוליניקס, למרות שזהו צו שנוגד את צו האלים. אנטיגונה לא שועה לגזרה וקוברת את אחיה פעמיים. כתוצאה ממעשה זה היא נעצרת, קריאון גוזר עליה מיתה אכזרית בבור קבר בעודה חיה והיא שמה קץ לחייה. הימון בנו וארוסה של אנטיגונה מנסה לדבר אל ליבו שיחזור בו ויחוס על בת אחותו וארוסתו, אך לשווא, קריאון אומר לו שהוא שליט ולכן רשאי לעשות במדינתו כרצונו. בתגובה הימון מנסה לפגוע באביו בחרבו, ללא הצלחה, ולכן פוגע בעצמו ומתאבד לעיני אביו. כשמוע המלכה על

הזוועה שלחה אף היא יד בנפשה. הנביא טירסיאס אף הוא מנסה להניא את קריאון מן העונש שגזר על אנטיגונה, אך תגובתו של קריאון תוקפנית ויהירה. הוא לא מקבל את דברי הזעם של הנביא, ורק לאחר שראש המקלה מציין שהנביא תמיד דובר אמת, קריאון מכיר בטעותו ומבקש להציל את אנטיגונה ולקבור את פוליניקס. בשונה מהוראות הנביא תחילה הוא קובר את פוליניקס, ורק אחר כך פונה לשחרר את אנטיגונה ומאחר את המועד. ההיבריס של קריאון גורם להחמרת העונש על אנטיגונה, ובעקבותיה מגלגל את ההתאבדות המשולשת של בני משפחתו והישארותו בודד, שבור ומבקש למות. הוא מביע חרטה, ובכך מחזיר לקדמותם את הערכים שבהם פגע – ערכי הדת והמשפחה.

אנטיגונה: קוברת את אחיה פוליניקס כנגד גזרת המלך האוסרת זאת, ואף אחרי שנתפסת בפעם הראשונה, ממשיכה גם בשנייה. מעשה זה ותגובת המלך לו מניעים את העלילה. כשאיסמנה מציעה לאנטיגונה את עזרתה ומנסה להסביר לאחותה את המשגה בהחלטתה לקבור את אחיה, אנטיגונה לועגת לאחותה ומסרבת בתוקף לקבל ממנה עזרה. היא מעיזה פנים נגד המלך קריאון ומדברת בלשון בוטה כלפיו. נחישותה ויהירותה גורמות להתאבדותה. אנטיגונה לא משנה את התנהגותה עד סוף המחזה, והולכת עם ההיבריס עד מותה.

אפשר לראות בדבריה של אנטיגונה כשהיא הולכת אל מותה מעין התפכחות בכך שהיא מבינה את המחיר שהיא משלמת על גאוותה. היא אומרת שהיא הולכת למות בלי לממש את חייה כרעה וכאם, ואם בעלה או בניה היו מתים לא הייתה עוברת על צו המלך, מפני שיכלה להינשא שוב וללדת עוד ילדים, מה שאין כן במקרה של מות אחיה שלא יהיה לה עוד. מכאן שיש מקום של התגמשות בתפיסתה את צו האלים.)

## **ב. ציינו שני מאפיינים של גיבור טרגי (מלבד ההיבריס), והסבירו כיצד הם באים לידי ביטוי בדמויותיהם של**

הגיבורים הטרגיים שכתבתם עליהם בסעיף א (מאפיין אחד לכל דמות).

מאפיינים של גיבור טרגי:

- הגיבור הטראגי הוא מורם מעם – בן המעמד הגבוה. ואכן קריאון – גיבור בן המעמד העליון, מלך. גם אנטיגונה בת מלך ואחיינית של קריאון, שניהם בני המעמד הגבוה.
  - מודעות לסבל והבנת הטעות שלו בשלב מאוחר מדי – אנטיגונה מקוננת על סבלה לפני התאבדותה, קריאון מכיר בטעותו בסיום המחזה זועק על אובדן בנו ואשתו וחוזר בו מדרכו אחרי שהאסונות כבר אירעו.
  - הגיבור הטראגי ממיט אסון על עצמו ועל הסובבים אותו. ואומנם קריאון בעיקשותו וביהירותו בסופו של דבר, גורם למות בנו הימון ואנטיגונה ארוסתו ולהתאבדותה של אשתו המלכה אורידיקה. הוא ממיט אסון גם על עצמו כשהוא מאבד את בני משפחתו הקרובים ואת האחיזה בהגה השלטון.
  - אנטיגונה אף היא ממיטה אסון על עצמה בסופו של דבר: השלכתה לצינוק ומותה בטרם עת, אסון על אחותה, הנחשדת בשיתוף פעולה עימה, ואסון על ארוסה הימון שמתאבד אף הוא.
- מאפיינים נוספים אפשריים של הגיבור הטראגי:
- המרתיה – המשגה הגורלי – טעות בשיקול הדעת או החלטה שגויה שגורמות לגיבור לנהוג באופן מוטעה או קיצוני וגורמות לאירועים להתגלגל ללא שליטה. מאפיין זה קיים אצל קריאון – בהכרזה על הצו, ואצל אנטיגונה – בהתעקשות לקבור את אחיה על אף הצו.
  - מעבר חד מהצלחה לכישלון – קיים אצל קריאון. הוא המלך הנבחר לשלוט בעיר, בעל מעמד, עוצמה, איש משפחה, ובשל עיקשותו הוא מאבד הכול.

## **10. בית בובות:**

**א. האם לדעתכם חל שינוי בנורה לאורך המחזה? בססו את תשובתכם על שלוש דוגמאות מן המחזה.**

תשובה אפשרית: נורה היא לדעתי דמות שמשתנה לאורך המחזה. בתחילה נורה מתגלה כאישה תלוית, כנועה וצייתנית, חסרת מחשבה וילדותית. היא נוהגת כמצופה מאישה – מצייתת לבעלה ועושה את רצונו

מבלי יכולת להתנגד או להביע עמדה משלה. למשל, הלמר אוסר עליה לאכול עוגיות מקרור, מפני שעליה לשמור על שיניה ועל גזרתה, והיא מציינת (אבל טועמת מהן בהיחבא, מה שמרמוז שאולי הבובתיות אינה אלא מסכה). היא רוקדת לפניו את ריקוד הטרנטלה, על פי הוראותיו, הערותיו והנחיותיו. הוא מכנה אותה בכינויים כמו "עפרונית", "סנאית", "בובתי" – כינויים מקטינים ומשפילים, והיא נענית ומשחקת את תפקיד הבובה. אבל עם הגעתה של כריסטינה לינדה לביקור, נורה חושפת בפניה את סודה: לקיחת ההלוואה מקרוגסטאד כדי להציל את חייו של הלמר. זאת למרות ובגלל התנגדותו החריפה של הלמר ללקיחת הלוואות. כאן מתגלה דמותה של נורה שמתחת למסכות – דמות יוזמת ופעילה, בעלת מחשבה יצירתית, מתמידה בהשבת החוב לקרוגסטאד בהדרגה, וכך מוכיחה שידעת לעמול לפרנסתה ולהתנהל כלכלית. היא אומרת להלמר שהכסף לנסיעה עבור ריפוי הוא מהלוואה מאביה שחתם לה לפני מותו בעוד היא עצמה זיפה את חתימתו. בסיום המחזה נורה מגלה אומץ לב בשיחתה עם הלמר כשהוא חושף את הסוד – היא מנסה לקיים איתו שיחה רצינית, מה שלא עשו בכל שמונה שנות נישואיהם. לאחר שצעק עליה, השפיל אותה, הטיח בה האשמות ובייש אותה, היא מחליטה לעזוב את הבית, מפני שקצה בחיי השקר וההסתרה, בהעמדת פנים של אישה מאושרת ובכניעה למצופה ממנה כאישה. מאישה שנראתה תחילה בזבזנית, חסרת דעה, מפונקת, תלותית, צייתנית וכנועה היא מתגלה כאישה חזקה, יוזמת ובעלת כוח ורצון אישי שמחוללת שינוי דרמטי בחייה.

### **ב. בחרו בדמות נוספת מן המחזה, והסבירו אם היא משתנה במהלך העלילה. בססו את דבריכם על שתי**

דוגמאות מן המחזה.

דוגמאות לדמויות:

הלמר: דמותו של הלמר לא משתנה במהלך העלילה. מתחילה ועד סוף הוא שולט בנורה, מכתוב את ההתנהלות בבית, מורה לה כיצד להתנהג, מה לאכול, אוסר עליה לאכול עוגיות מקרור כי זה מזיק לשיניים ולגזרה, אוסר לקחת הלוואות, מכנה אותה בכינויים מקטינים. הוא האחראי הבלעדי על הכספים בבית, ומתייחס אליה כאל בובה על חוטים שהוא מנהל. כשנחשף סוד ההלוואה, שנורה לקחה עבור ריפוי, נורה קיוותה שהוא יגלה הבנה והערכה למעשה האצילי של הקרבה למען בן הזוג, אבל טורוולד הגיב בתוקפנות, גער בנורה על שהמיטה עליו בוש, וצעק שהיא לא תוכל עוד לגדל את ילדיהם כי היא אישה פושעת וחסרת אחריות. רק כשקיבל את המכתב שבו כתוב שקרוגסטאד חוזר בו מאיומיו, הוא "סלח לה". אז הבינה נורה שאין לה עוד ענין בחיי השקר האלה והיא עזבה את הבית למורת רוחו. הלמר נשאר אנוכי וחסר רגישות לאורך המחזה כולו.

דמויות נוספות: כריסטינה לינדה. היא מוותרת בנעוריה על אהבת חייה בשל הצורך לטפל באימה החולה. בכך היא מגלה בגרות ואחריות. גישתה לחיים מפוכחת ורצינית, כך גם בהמשך המחזה. שיחותיה עם נורה מעידות על אותה גישה בוגרת ואחראית. מתוך גישה זו היא גם קושרת את חייה מחדש עם קרוגסטאד. מתוך גישה זו היא גם "מנערת" את נורה ומוכיחה אותה על חייה רצופי השקרים.

לינדה היא אפוא דמות שאינה משתנה. היא מאופיינת באמצעות מעשיה ובאמצעות האנלוגיה לנורה. קרוגסטאד. תחילה נראה שהוא הנבל בהתגלמותו. הוא סוחט את נורה ומאיים עליה. כל זאת כדי לזכות מחדש במשרתו בבנק. נראה שהוא מקנא בהלמר ומוכן להרוס אותו, את נורה ואת חיי המשפחה שלהם. אחרי שמתחדש הקשר בינו לבין לינדה ומתברר לו שעתיים המשותף צופן להם ימים טובים, הוא מוכן להניח ללינדה ולכל סיפור ההלוואה וזיוף החתימה. מכאן שבדמותו חל שינוי. הוא מאופיין באמצעות אנלוגיה להלמר, באמצעות התנהגותו ובאמצעות מקצועו – עורך דין: ערמומי וחלקלק.

### **11. אויב העם:**

הערה לבודקות: תיתכן חפיפה בין התשובות של סעיף א וסעיף ב. תתקבל חפיפה כזו.

**א.** הסבירו אם דוקטור שטוקמן רואה את עצמו "גיבור העם" או "אויב העם". בססו את דבריכם על שתי דוגמאות מן המחזה.

דוקטור שטוקמן רואה את עצמו "גיבור העם", זאת אף שבאספת החברים שהוא יוזם מכריזים עליו "אויב העם", והוא מנודה ומוחרם. הוא יוזם אספה זו לאחר שהוא מקבל את תוצאות מחקרו באשר למי המרחצאות. מתברר שמים אלו מכילים חיידקים וחומרים רעילים בשל הימצאותם על מי שופכין, מסכנים חיי אדם. משסירבו העורכים לפרסם את מאמרו בעיתון בלחץ איומיו של ראש העיר עליהם והתרעתו על המחיר הכלכלי שייאלצו תושבי העיר לשלם (אף שתחילה אסקלסון בעל בית הדפוס והופסטאד עורך העיתון צידדו בו), מחפש שטוקמן דרך אחרת לפרסם את הדברים. כמי שנלחם על האמת בעיר שבה נולד ואותה הוא אוהב, הוא בטוח ומשוכנע שהדברים יתקבלו באהדה מוחלטת. אבל באספה הוא סופג התנגדות עזה מצד אחיו ראש העיר ומצד עוזריו. הם עוצרים אותו בנאמו שוב ושוב כשהוא תוקף את ראש העיר, עד שבסיום האספה מכריזים עליו אויב העם. מפטרים אותו ממשרתו, מפטרים את בתו מעבודתה כמורה, משליכים אבנים על ביתם, מנפצים את חלונות הבית ובעל הבית מודיע להם שעליהם לעזוב את ביתם. למרות כל זאת דוקטור שטוקמן בטוח שהוא איש הצדק והאמת, ודבר לא יכול לערער זאת. הוא מסרב לכתוב מכתב התנצלות לבקשת ראש העיר. הוא מסרב גם להצעתו של מורטון קיל, אביה של קתרין, שרכש את המניות של המרחצאות במחיר מוזל מאוד ומציע לו לחזור בו ובכך להעלות בחזרה את ערכן. כסף זה הרי הוא הירושה שעתידיה לעבור לקתרין ולילדיה, ואם יסרב ד"ר שטוקמן, ימסור מורטון קיל את המניות לבית אבות ובכך ימנע את הירושה מבתו ומנכדיו. כל אלה לא מונעים מדוקטור שטוקמן לעמוד איתן על דעתו ועל צדקתו.

**ב.** תארו את השינוי שחל ביחס של החברה כלפי דוקטור שטוקמן. בססו את דבריכם על שתי דוגמאות.

בתחילת המחזה נראה שדוקטור שטוקמן אהוד על תושבי העיר. הוא מארח בביתו אנשי מפתח בעיר, כמו עורך העיתון הופסטאד והעיתונאי בילינג וכן את אחיו ראש העיר. הדוקטור משתף אותם במכתב שקיבל, ובו תוצאות המחקר שערך. המחקר מאמת את חשדותיו על הימצאות חיידקים רעילים במי המרחצאות שנועדו לריפוי חולים, ולמעשה, מסכנים את חייהם. תחילה העיתונאים תומכים במחקרו ומבטיחים שיפרסמו את המאמר ויוציאו את האמת לאור כבר למוחרת בעיתון היומי. אולם כשהם מבינים מהו המחיר הכלכלי שייאלצו התושבים לשלם, ובעקבות איומיו של ראש העיר, הם מפנים לו עורף ומסרבים לפרסם את המאמר בתירוץ של דעת הרוב והתנהגות מתונה. דוקטור שטוקמן אינו מוותר, והוא מחפש במה אחרת כדי להפיץ את האמת. לכן הוא מכנס אספת עם בביתו של קפטן הורסטר, מאחר שכל מקום אחר אפשרי לקיום האספה נחסם בפניו. גם בשעת האספה, כשתקף את ראש העיר, נעצר לתשואות ההמון על ידי ראש העיר ועל ידי מנהל האספה שנבחר אף הוא על ידי ראש העיר אסקלסון. בסיום האספה ראש העיר מכריז עליו "אויב העם", לא לפני שנערכה הצבעה, וההחלטה התקבלה פה אחד. הוא מפוטר ממשרתו, מתבקש לעזוב את ביתו השכור וסופג השלכת אבנים לעבר חלונות ביתו. גם בתו פוטר מעבודתה כמורה בתואנות שווא, ואף קפטן הורסטר פוטר מעבודתו בעקבות תמיכתו בשטוקמן.

## 12. ביקור הגברת הזקנה:

**א.** מהו המוטיב שבא לידי ביטוי בדבריו של איל? תארו שתי הופעות נוספות של מוטיב זה במחזה, והסבירו את תרומתו להבנת משמעות המחזה כולו.

המוטיב שבא לידי ביטוי בדבריו של איל הוא הצבע הצהוב והזהב. הזהב של קלייר צובע את העיירה כולה. גם מלון האפוסטל שבו מתארחת קלייר הוא מוזהב. שן הזהב של השוטר והנעליים הצהובות החדשות שתושבי העיר רוכשים בהקפה. כל אלה מסמלים את תאוות הבצע לזהב. העיר כולה נשטפת בתאוות הזו,

ואיל מבין כי שעתו קרבה: התושבים מכרו אותו לקלייר, מכרו את ערכי המוסר תמורת בצע כסף. בכסף הזה הם ישלמו עבור הנעליים שקנו בהקפה ועבור עוד תאוות חומריות.

**ב. בחרו מן המחזה שני סמלים או מוטיבים נוספים. תארו את הופעותיהם והסבירו את תרומתם להבנת המחזה.**

מוטיב הכפילות: מסמל את אובדן האחריות האישית של האזרחים והליכתם אחרי הצעתה של קלייר. החנות של איל מופיעה פעמיים. בפעם הראשונה זו חנות עלובה ומוזנחת, ובפעם השנייה היא משגשגת ופעילה, הסחורה בה יקרה והמקום שופץ. השינוי שחל בחנות משקף את השינוי שחל בעיירה גילן ובמשפחתו של איל, לאחר שהצהירו בביטחון בתחילת המחזה שעדיין לא הגיעו לשפל כזה, מוצאים עצמם מקריבים חבר על מזבח תאוותם. צמד העיוורים חוזרים על כל משפט פעמיים, גם אנשי גילן חוזרים על דברי ראש העיר בעת קבלת הכסף ועוד.

מוטיב הכפילות מבטא את הצביעות, את הכפילות בהתנהגותם של אנשי גילן, אשר מתהדרים בהיותם אנשי תרבות מתקדמים ואנושיים, אך למעשה הם מאבדים את כל ערכיהם האנושיים כשמדובר בכסף. מוטיב הפנתר השחור: קלייר הביאה עימה פנתר שחור נתון בכלוב. בהמשך יורים בפנתר שברח. היריות פוגעות בפנתר, והוא מושלך לפני חנותו של איל. הפנתר משמש גם כרמז מטרים למותו של איל, וגם משקף את דמותה האימתנית של קלייר, שחורה, מאיימת ואלימה. מוטיבים נוספים אפשריים: אמת ושקר, הרכבות, קניות, צדק ומשפט

### 13. שאלה כללית על המחזות:

**א. מהי התובנה החדשה שדמות מרכזית במחזה שלמדתם מגלה על עצמה ועל סביבתה?**  
**ב. הסבירו את ההשפעות של גילוי התובנה החדשה על הדמות המרכזית, על החברה המוצגת במחזה או על המשך העלילה.**

#### ילדי הצל:

**א.** לאורך המחזה יורם מנסה למחוק את זהותו, לאכול מעץ השכחה ולהתאקלם בחברה הישראלית. הוא משנה את שמו, מתגייס לפלמ"ח ומשרת כקצין בצבא קבע, חי בקיבוץ ונושא את נורית, הצברית הישראלית, לאישה. ככל שהוא משתלב, כך הוא מדחיק עוד את עברו, ואף מתעלם ממכתבי הוריו אליו. הפגישה המחודשת עם הוריו העולים מחזירה אותו אל עברו, אל יוסליה. התובנה של יורם היא כי העבר הוא חלק בלתי נפרד מהאדם, אין אפשרות וגם אין צורך לנסות ולהדחיקו.

**ב.** השפעת התובנה על יורם: הפגישה עם הוריו ועם בני משפחתו הגבירו את רגשות האשם שלו על הניסיונות האדירים שעשה כדי לברוח מעצמו. המפגש המחודש גורם לו לחיות מחדש את עברו. יאנק עוזר ליורם לגלות את זהותו של זיגמונט (מה שניסה לעשות כמעט מתחילת המחזה) וגם להבחין בין התנהגותו של יאנק בשואה לזו של זיגמונט ששיתף פעולה עם הנאצים, אבל בסוף גם לסלוח לו. ההשלמה עם עברו מרככת אותו ומאפשרת לו להכיל מורכבויות נוספות.

#### אנטיגונה:

**א.** אנטיגונה מגלה על עצמה את החובה לפעול למען הצדק, למען חוק האלים ולמען כבוד המת, נאמנות למשפחה, גם במחיר של סבל ומוות. החוק שגזר קריאון איננו מוסרי, ולכן עליה למלא את חובתה המוסרית, גם אם היא נוגדת את חובתה האזרחית. היא מגלה שהחברה פועלת מתוך פחד מפני השליט ולא מתוך שאיפה למשפט צדק.

**ב.** התובנה משפיעה על אנטיגונה בכך שהיא נעשית נחושה ללא פשרות, עומדת מול קריאון ללא חת. היא מערערת את אמון האזרחים במלכם, ומובילה את העלילה להקצנה בתגובתו של קריאון, למותו של הימון ולקריסת בית המלוכה.

**בית בובות:**

- א.** נורה מגלה שהיא חיה שנים בזהות שנבנתה לה: בובה של אביה ושל בעלה, ועם חשיפת המכתב המגלה את סוד ההלוואה היא מגלה שהיא אישה ששואפת לחיי חירות ולא רק לחיי משפחה נוחים, חיים שבהם החברה רואה באישה את תפקידה המגדרי כאישה ולא על פי רצונותיה וכישוריה.
- ב.** התובנה מביאה את נורה להחלטה לעזוב את הבית ולגלות מי היא. היא מערערת על מעמד האישה ועל המגדריות בחברה וקוראת תיגר על "המשפחה המושלמת" המעלה על נס את צייתנות האישה לבעלה ושוללת מן האישה עצמאות כלכלית או חברתית. היא משפיעה על המשך העלילה בכך שבעקבות ההבנה שלה שהלמר לא מגלה שום גילויי מוסר ואמפתיה, היא תעזוב את הבית כדי ללמוד את עצמה בטרם תוכל להיות רעיה ואם.

**אויב העם:**

- א.** דוקטור שטוקמן מגלה על עצמו שהמאבק שלו על חשיפת האמת בדבר זיהומים במי המרחצאות אינו רק עניין בריאותי, אלא זהו מאבק עקרוני למען אמת מוסרית מול אינטרסים כלכליים ופוליטיים. הוא מגלה שהוא מוכן לשלם מחיר כבד כדי לעמוד על עקרונותיו, ושתושבי העיר ומנהיגיה מונעים משיקולים של רווח, פחד, הסתרה, כוחנות ואלימות.
- ב.** השפעת התובנה על דוקטור שטוקמן באה לידי ביטוי בכך שהוא נלחם בכל ישותו וללא פשרות על הצדק. הוא נחוש יותר והשפה שבה הוא מדבר נעשית תוקפנית יותר (למשל: באספה שיזם הוא מכנה את הקהל "הרוב הגדול מקולל ומרעיל את מקורות חיינו הרוחניים ומזהם את הקרקע מתחת לרגלינו", מקלל את אחיו ראש העיר ועוד). הפעולות שהוא עושה תקיפות יותר – הוא מנתק את היחסים עם חמיו שמנסה בכספו להוריד אותו מדבקותו במלחמת הצדק שלו, וכן הוא יורד במעמדו הכלכלי.
- החברה מתגלה כחברה שמעדיפה להתעלם מעוולות בעבור בצע כסף, בוחרת להשתיק קולות של יחידים גם אם הצדק איתם, ולהיסחף אחר העדר המתרחק מערכי מוסר ומשפחה.
- בהמשך העלילה מחריף העימות בין שטוקמן לבין ראש העיר ואנשיו. היחסים ביניהם מיזדררים, כך גם יחסיו עם תושבי העיר כולם וגם עם בני המשפחה – אשתו וחמיו. רק בסיום המחזה המאבק מקבל תפנית חיובית, כאשר פניו להקמת בית ספר שיחנך ילדים לערכי מוסר, הגינות ודאגה לזולת.

**ביקור הגברת הזקנה:**

- א.** התובנה שאיל מגלה על עצמו: הוא עשה פשע ובגד בקלייר בצעירותו, העוול הודחק והוא בנה את חייו על עוול שהודחק. הוא גם מבין שהמעמד החברתי והכלכלי שצבר לא יעמוד לו כשהחברה מפנה לו עורף. העיר גילן, שחשב שהיא עיר של אנשים בעלי מוסר, נאמנות ויושר, מוכנה למכור את מוסריותה בעבור כסף.
- אפשרות נוספת: המורה מגלה על עצמו תובנה שגם הוא יהפוך לרוצח.
- ב.** איל משלים עם העובדה שהוא ישלם את המחיר. כשהוא מבין שהחברה כבר גזרה את דינו הוא מפסיק להיאבק. הוא מקבל אחריות למעשיו ורואה במותו תיקון עוול ישן. לעומת זאת על החברה בגילן מתברר שהיא צבועה ותאבת בצע, והמוסר ממנה והלאה. ההשלמה של איל מאפשרת לבצע את גזר דינו המזויף, ובכך מדגישה את ערעור המוסר החברתי.

על פי הבתים 3 ו-5 בשיר, כיצד המשורר רואה בעיני רוחו את המפגש שלו עם ציון?

בתשובתכם ציינו גם שני אמצעים אומנותיים בבתים האלה, והסבירו את תרומתם לתיאור המפגש.

בשיר "יפה נוף" הדובר פונה אל ירושלים, מפליג בשבחי הדרה וקדושתה בעבר, ומתאר את מצבה הקשה בהווה. בבית 3 הוא רואה בעיני רוחו כיצד הוא מגיע לירושלים "על כנפי נשרים" – **שיבוץ** מספר שמות, לפני יציאת מצרים, הקב"ה חובק ומגן על עמו ומבטיח להם: "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אליי", עד הגיעם לארץ המובטחת. הדובר ממשיך לראות בדמיונו כיצד הוא מגיע אל הארץ, וכשיזכה לרגע הזה ויימצא בה בגופו, הוא ישפוך דמעותיו שירו את אדמת הקודש ויתערבו בה. אלו עשויות להתפרש דמעות התרגשות ושמחה, שיפרו את הקרקע הסופגת אותן, או כדמעות של צער וכאב על חורבנה של ירושלים. השיבוץ מדגיש את הביטחון ואת האמונה שהגאולה ובניין ירושלים בוא יבואו, על אף חורבנה ושימונה שבהם היא שרויה היום. **הגזמה** בדבריו שדמעותיו ירוו את אדמת ירושלים מלמדת על ערגתו של הדובר לציון ועל הביטחון בגאולה העתידית, עד שהוא רואה את שיקומה של ירושלים ממש באופן חי וממשי.

בבית 5 הדובר מבטיח שאף שהמקדש חרב, העיר שוממה ועזובה כעת והיא נתונה תחת שלטון זר, הוא יאהב וינשק את אבניה החרבות, וטעם אדמתה יערב לו יותר מטעם הדבש. זוהי **הגזמה** שנועדה להדגיש את השתוקקותו של הדובר לציון ואת אהבתו אליה.

"-אבניך/רגביך" בשתי צלעות השיר, ממחישות את הניגוד בין בניין לחורבן.

## 15. שחרתיך בכל שחרי / שלמה אבן גבירול

א. ציינו שלושה איברי גוף המוזכרים בשיר, והסבירו את התרומה של אזכור האיברים האלה להבנת תחושותיו של הדובר.

בשיר "שחרתיך בכל שחרי" הדובר מבטא את רצונו העז להתקרב אל ה'. הוא משתמש באיברי גוף כדי להמחיש את שאיפתו זו. בבית הראשון הוא מתאר כיצד הוא מחפש ודורש את קרבת ה' בוקר וערב – בכל שעות היממה, ופורש את **כפיו ואפו** – פורש את ידיו ופניו כלפי שמיים בעמדה של תפילה ובקשה. פירוש נוסף לתמונה זו הוא דווקא השתחויה על הארץ, שמשמעותה גם היא תחינה ותפילה. המילה "אפי" יכולה להתפרש כאף ממש, אשר הורדתו והנמכתו בפעולת ההשתחויה מסמלות נמיכות רוח וענווה, שכן האף מסמל גאווה ויהירות.

איבר נוסף מופיע בבית השני – "לך אהמה **בלב** צמא". הערגה של הדובר לאלוקים כל כך חזקה, שהוא הומה לו כמו אדם צמא למים שאין לו יכולת קיום בלעדיהם. כך הדובר חש צימאון לקרבת ה' ואיננו יכול לחיות בלעדיו. מטפורה זו מדגישה עד כמה הדובר זקוק לקרבת ה'. המשכו של הבית בדימוי: "ואדמה לדל שואל עלי פתחי וספיי". הדובר מדמה עצמו לעני המחזר על הפתחים ומבקש נדבות, כדי להמחיש עד כמה הוא מבקש את קרבת ה'. איבר נוסף הוא הפה: "הלא אצפן בלבי שם כבודך וגבר חשקך עד יעבר פי". הדובר מתאר עד כמה אהבתו את ה' גוברת ועולה עד שהיא נמצאת בליבו, ממלאת אותו וגולשת על גדותיה מתוך פיו במילות תודה ותהילה.

ב. ציינו מן השיר אמצעי אומנותי נוסף שתורם להבנת הרעיון המרכזי בשיר.

תשובות אפשריות:

- חרוז מבריש – פי. (אפי, ספי, סעיפי, פי, אפי). הדגשת נוכחותו של הדובר והפן האישי של הפיוט. בנוסף, רבים מהחרוזים הם איברי האדם, שלוקחים חלק בתהליך ההתקרבות לאל, כפי שתואר בסעיף א'

- כינויים – כינויים לקב"ה: מקומך, כבודך. שימוש בכינוי מקום מדגיש את גדלות האל המצוי בכל מקום בעולם. השימוש בכינוי כבוד מוסיף לאל גדולה והילת קדושה.

- מטאפורה – לב צמא. שמדגישה את הכמיהה לאל.

- דימוי – "לך אהמה בלב צמא, ואדמה לדל שואל על פתחי וספיי" – הדובר מדמה עצמו לעני הניצב בפתח ומשחר לצדקה מנדיבו.

- תקבולת ניגודית – מרומות לא יכילוך לשבתך ואולם יש מקומך תוך סעיפיי". השמים אינם יכולים להכיל את האל ובכל זאת יש לו מקום בתוך מחשבותיו של הדובר. מבליט את הערגה של הדובר להידבק בה'.

- שיבוצים – בית ראשון ושני בפיוט מיוסדים על פסוק מתהילים שמדבר על כמיהה לקב"ה (אלוקים אתה אשחרך, צמאה לך נפשי כמה לך בשרי". שיבוץ נוסף שהבתים מסתמכים עליו הוא מישעיהו: "נפשי איויתך בלילה אך רוחי בקרב אשחרך" – הדגשת הרעיון המרכזי בפיוט: חיפוש האל מוקדם עם שחר, אמירת תפילת שחרית.

ישנם שיבוצים נוספים. "מרומות לא יכילוך לשבתך" בבית ב', נסמך על הפסוק ממלכים א', ח', כ"ז: "הנה השמים ושמי השמים לא יכללוך"

שיבוץ זה מאדיר ומגדיל את האל, שהשמים אינם מצליחים להכילו ומצד שני בפיוט שלנו – למרות גדולתו של האל, במחשבתו של האדם יש לו מקום.

"אצפן בליבי שם כבודך" מהבית הרביעי, מיוסד על תהלים קי"ט, י"א: "בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך". המשורר צופן ושומר את האל בליבו. הוא אוהב את האל ובעזרת האהבה נוצרת קרבה ואינטימיות ששיאה בהודיה הבאה לידי ביטוי בתפילה.

- צימודים:

שחרתך-שחרי: צימוד גזרי. המשורר עושה שימוש במשחק המילים שחרתך ושחרי על מנת להדגיש את הרעיון המרכזי בפיוט – חיפוש קרבת האלה עם שחר.

אפי-אפי: צימוד שלם

פי-אפי: צימוד נוסף אות

הצימודים האלה מדגישים רצון להתקרב לאלוקים באמצעות איברים שונים של האדם.

## 16. לבדי / חיים נחמן ביאליק:

א. איזו חוויה של הדובר באה לידי ביטוי בשיר? הסבירו כיצד חוויה זו באה לידי ביטוי בשיר (בתשובתכם אל תכתבו על הבית האחרון).

בתשובתכם ציינו גם שני אמצעים אומנותיים התורמים לעיצוב החוויה של הדובר.

חויית הדובר בשיר ביחסו לשכינה היא אמביוולנטית ומשתנה. בתחילת השיר מוצגת השכינה כיציבה וחזקה שמגינה על הגזל הרך, החלש, השכוח – על הדובר עצמו המצוי בין כותלי בית המדרש, אך ליבו עם הרוח הסוחפת את כולם לעבר עולם החילון והמודרנה. בהמשך השיר מתואר כיצד השכינה דועכת והולכת, בעוד הדובר הופך להיות עבודה משענת ונחמה. בכך באה לידי ביטוי האמביוולנטיות בתחושותיו של הדובר. מצד אחד הוא מביע רצון להשתחרר מן העולם המסורתי של בית המדרש, ולהצטרף לכל אלו שנסחפים אחר הרוח והאור המפתה של עולם ההשכלה, ומצד אחר הוא מרגיש בצער השכינה וקרוב למורשת. באמצעות מוטיב (ומטפורת) הגזל והציפור הדובר מתאר את השינוי: בתחילה הוא עצמו מדומה לגזל רך, כשהשכינה מסוככת עליו בכנפיה. בהמשך כנף ימינה שבורה – ההגנה נסדקה ונחלשה, עד שנתגרשה מכל פינות בית המדרש. לכן היא נזקקת לתמיכתו של בנה היחיד שנותר נאמן לה. אבל גם הוא מבקש לפרוש כנפיים, מה שגורם לה לכבוש ראשה בכתפו ולדמעותיה לזלוג על דף הגמרא, והדמעה הופכת לבכי חרישי, לחרדה ולדמעה רותחת. המוטיב מעצב את

חויית הדובר בכך שהוא מדגיש את הקונפליקט שהוא מצוי בו ואת רצונו להתיר את הקשר בינו לבין השכינה בעוד השכינה רוצה להיאחז בו.

אמצעים אומנותיים נוספים:

- ניגוד. ניגוד בין 'לבדי' ובין 'כולם' – מבטא את היותו קרוע בין עולם בית המדרש המסורתי לבין ההליכה עם כולם לעולם שמחוצה לו.
  - שם השיר. שם השיר "לבדי" מצביע על הבדידות של המשורר בזמן כתיבת השיר.
  - מבנה השיר. יש בשיר הדרגתיות, ככל שדמות הגוזל עולה ותופסת נפח, דמות השכינה יורדת ומצטמצמת.
  - מטאפורת האור. כמבטאת את ההיפתחות לעולם ההשכלה.
  - חזרות. ארבע פעמים חוזרת המילה "כולם", וארבע פעמים חוזרת המילה "בדד" / "לבדי".
  - ארמוז מקראי או ממקורות אחרים. "על בנה על יחידה" – לקוח מעקדת יצחק. השכינה חוששת כביכול מלהיעקד או שהדובר חש נעקד על מזבח אהבתה של השכינה אליו.
- "תחת כנפי השכינה" – לקוח מתפילת יזכור. הדובר מרגיש שאם יישאר תחת כנפי השכינה הוא ירגיש כמו נידון למוות.
- "צר לי המקום". לקוח מן המשנה שמדברת על כך שכשעלו לרגל בתקופת המקדש, למרות הצפיפות בעזרה, מעולם לא אמר אדם צר לי המקום, אלא עומדים צפופין ומשתחוין רווחים. ואילו כאן, אף שהדובר לבד, הוא מרגיש שצפוף לו תחת כנפי השכינה.

ג. הסבירו את הבית האחרון בשיר ואת הקשר שלו לשיר כולו.

לאחר שהדובר בשיר שוטח במהלך בתי השיר את המצב שלו ביחס לבית המדרש אל מול הרצון לצאת אל ה"אור", הוא מסכם בבית האחרון את דבריו. בית זה מביע כאב לנוכח צער השכינה. הדובר שומע את הבכי החרשי וחסר האונים, את הקינה של השכינה על כך שהיא נעזבת על ידו, הוא מרגיש את החרדה שהיא נתונה בה בכך שהוא עוזב את עולם היהדות. דמעתה רותחת ויש לו על כך ייסורי מצפון קשים.

הבית האחרון מסיים למעשה את התהליך ההפוך שעוברים הדובר והשכינה. הוא מתחיל כגוזל רך ולאט-לאט מרגיש שצר לו המקום ורוצה לפרוץ ולצאת החוצה, ואילו השכינה בתחילת השיר היא גדולה ופורשת את חסותה עליו, ועם בתי השיר היא נחלשת, מגורשת, נשברת, בוכה וכואבת את עזיבתו אותה.

השיר מציג את הבית האחרון כסיום של תהליך כואב, ומתמקד בשכינה. לאחר שהיא רואה שגם הדובר עזב אותה והיא נותרה לבדה, אין לה אלא לקונן ולבכות, לבקש ולהתפלל, לשפוך דמעה רותחת ולהיעזב לנפשה.

**9182**

**15. פרוכת / אמנון שמוש**

א. לכאורה הירושה שהותיר האב לבנו היא חסרת ערך, אך למעשה הבן מייחס לה ערך רב. הסבירו קביעה זו על פי השיר. בתשובתכם ציינו אמצעי אומנותי אחד מן השיר, והסבירו כיצד הוא מסייע להבנת החשיבות שיש לירושה זו בעבור הבן.

בשיר "פרוכת" מתאר הדובר את הירושה שהותירו לו אימו ואביו. אביו הותיר לו אותיות, סמלים שאהב, שרקם על גבי פרוכות של בית כנסת בחוטי כסף וזהב. ניכר שהאהבה שהאב רחש לעבודתו השפיעה על הבן, והוא נחל את האהבה לאותיות ולמילים. "אביו הותיר לי אחרי לא כסף ולא זהב, רק ראשו של חוט ונחילי אותיות". הבן מדגיש שהירושה שהותיר לו אביו איננה גשמית, הוא לא זקוק לכזו, אלא זו ירושה רוחנית

**17. א.** הסבירו מה מאפיין את החוויה הקיומית של הדוברת בשיר, וכיצד הדוברת מתמודדת עם חוויה זו. בתשובתכם כתבו גם על שני אמצעים אומנותיים התורמים להבנת חוויה זו.

בשיר "איי" הדוברת מתארת חוויה קיומית של חוסר יציבות, חוסר ביטחון, בלבול וכאוס. עולמה הפנימי מושפע מן העולם החיצוני הרועש, המסוחרר. גם הדברים החזקים ביותר בעולם אינם יציבים, כמו האדמה שעליה היא דורכת, אבל מרגישה כאילו דורכת על גוף חי. תחושת הכאוס נגרמת גם על ידי השורשים, המתכות, שהם מדברים בקול, מחרישים את אוזניה ומסחררים את ליבה. גם האוויר מתנועע ושר ואיננו יציב, והיא מרגישה שהעולמות סביבה מתפוצצים.

האנשת השורשים, המתכות והאוויר מדגישה עד כמה הדברים שאמורים להיות חזקים ויציבים פועלים כבני אדם באופן לא צפוי ומערערים את ביטחונה. הדימויים בבית הראשון גם הם מבטאים את חוסר היציבות שהיא חשה, אפילו על האדמה שהיא דורכת עליה, שאמורה לשמש כדבר היציב ביותר בעולם: "אני דורכת על האדמה כמו על גוף חי, כאותם פליטי אונייה". כמו פליטי האונייה שטעו לחשוב שהלוייתן שהם יושבים על גבו הוא אי יציב, כך גם היא מרגישה איך האדמה נעה ונשמטת תחת רגליה.

הדוברת מתמודדת עם חוויה זו באמצעות אמונה באלוקים. די במחשבה על אלוהים כדי להרגיש אי של ביטחון שהיא יכולה להיאחז בו במערבולת החיים. הניגוד בין המערבולת שמסחררת את חייה לבין האי ותחושת היציבות שהאמונה מעניקה לה, מדגישה את הפתרון היחיד לתחושותיה, העוגן היחיד שניתן להיאחז בו – האמונה בה'.

**ב.** תארו והסבירו את החוויה הקיומית הבאה לידי ביטוי בשיר נוסף שלמדתם בנושא "אדם מול בוראו".

בשיר "מחבואים" מאת דן פגיס הדובר מתאר מערכת יחסים מורכבת עם אלוהים. הוא בטוח בקיומו, אך מתאר חוויה קיומית שהוא מרגיש בה בודד, שהיא-ל מסתתרת מפניו ומתעלם ממנו. הוא מדמה את תחושתו למשחק מחבואים: הוא מחפש אותו לפניו, מאחוריו, בתוכו, ואיננו מוצא. המצב הזה מתמשך לאורך שנים שהוא מתחנן בהן לפניו שיצא כבר, שייראה, אבל הוא איננו יכול לראותו.

**18. א.** פרשו את המטפורה בשורות אלה והסבירו כיצד היא מסייעת להבנת החוויה של זיכרון השואה, כפי שהיא מתוארת לאורך השיר כולו.

המטפורה בשורות הראשונות של השיר מתארת כיצד אביה של הדוברת מתקשר למספר הצלוב לו על זרוע ומקשיב כדרך. פעולת ההתקשרות למספר על הזרוע איננה מציאותית. המספר על הזרוע מסמל את זיכרונות הזוועה החקוקים על ליבו מבלי יכולת לשכוח. ההקשבה, החזרה על ההקשבה והתיאור "כדרך" מלמדים על מצב קיומי שבו האב חי את העבר בכל רגע בהווה. הוא דרוך לשמוע את עברו, אולם זוהי פעולה עקרה וחסרת תכלית, שהרי מספר איננו אדם, ואיש לא עתיד לענות לו. הוא חי בצל הטראומה, העבר בשואה מכתוב את כל התנהגותו חסרת השקט ביוסיום. אוזנו השמאלית חירשת מסטירה של קצין אס.אס, ובאוזן השומעת הוא שומע אך ורק את הסיוטים המגיעים אליו ממחנות הריכוז וההשמדה ואינם מרפים ממנו. הוא צורח אחת לשבוע מתוך בעתה וסיוטי לילה כאומר "שלומי טוב", כשברור ששלומו איננו טוב כלל. הפסיחה המבדילה בין הפועל "אומר" לבין הנאמר מערערת על אמיתות המילים. הפיכת ראשו של האב על צידו הימני מותירה מצב של אטימות מוחלטת להווה, לחיים ולצורכי הבת, שהרי האוזן החשופה היא האוזן החירשת, והאוזן השומעת נתונה על הכר הרטוב מזיעה ומבכי. השיר מסתיים בתיאור סבלה של הבת הבוכה חרישית, שאיננה רוצה להקשות על אביה הסובל ממילא, כך שהטראומה נוגעת בשני דורות.

**ג. בחרו בשיר נוסף שלמדתם בנושא "שירים בצל השואה" מהי עמדתו של הדובר כלפי המצב המתואר בשיר?**  
הסבירו כיצד עמדה זו תורמת להבנת החוויה של זיכרון השואה המתוארת בשיר שבחרתם.  
 בשיר "שם, אמרתי" מאת טוביה ריבנר עמדת הדובר כלפי המצב המתואר בשיר היא תסכול ואכזבה. הוא יוצא לדרך, למסע שורשים עם בניו, כדי להנחיל להם מורשת משפחתית והיסטוריה של עמם. הוא מנסה בכל כוחו לדבר, לספר, לומר להם, אבל הם מתעניינים בצרכים חומריים, במלון שבו ילוננו, באוכל שיאכלו. הרוח עוברת בינו לבין המילים. בתחילת השיר הדובר מתאר את היציאה למסע דרך תשתית מקראית של חלום יעקב. הוא מתאר כיצד הוא שוכב על הארץ, אבן למראשותיו, נמוך מן העשב, כשתקוותו בכך שהכול יישמר כשהיה, והוא יוכל להראות לבניו את מקום מוצאו. ואולי כבר בתחילת השיר נרמזת תחושת התסכול שלו, שהרי בחלום יעקב הובטח לו ריבוי הזרע, ואילו בשואה זרעו הושמד. הפער בין תקוות האב לתגובת הבנים יוצר את עמדת התסכול והאכזבה, ויחד עם זאת, בשונו מן המסע הדובר חש חיבור עמוק יותר לארץ ישראל, כשבסיום המעגלי של השיר הוא משמיט את צמד המילים "ביתי הארעי" ממנו יצא, ואומר רק: "יצאתי להראות לבני את מקום מוצאי".

### 19. איזון עדין / סיון הר שפי

**א. הסבירו את ארבע השורות האחרונות בשיר.**  
כתבו אם לדעתכם השורות האלה מבטאות קושי בחיי הזוגיות או דרך להתמודדות עם הקושי. נמקו את תשובתכם.  
 ארבע השורות האחרונות בשיר מהוות סיום של הרעיון המרכזי בשיר – חיבור ופירוד בין בני זוג, כאשר רק שניהם יחד יחזיקו בית, ומצד אחר כל אחד הוא ישות בפני עצמה, על עוצמותיה ושאירותיה. האיזון בין השניים מקיים את הבית.

בראשית היה אדם שנברא דו־פרצופין, זכר ונקבה בראם. והנסירה קשה, אך הקושי הוא לצורך תיקון והשלמה. הנסירה וההוויה הנפרדת שלהם מביאה את השלמות. חוט השדרה הופך לשני עמודי שדרה המחזיקים בית אחד. העולם תלוי על חוט שדרה אחד – על הקב"ה שדי לו בחוט אחד. האדם צריך שני עמודי שדרה כדי להחזיק את ביתו. וכשאני קצת מתכופפת, וכשאתה. ויתור הכרחי לקיום המשותף. התכופפות קלה בשעת הצורך מצמיחה זקיפות קומה בהמשך. כמו שאמרו חז"ל: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז". זו איננה שבירה שתוצאותיה קשות, אלא איזון עדין. צריך להתכופף ולוותר באופן הדדי כדי לשמר זוגיות חזקה. השורות הללו מבטאות, לדעתי הצעה לפתרון. המתח הזוגי קיים תמיד, הקירוב והריחוק, הביחד והלחוד, גם הניגודים הרבים בשיר מדגישים את הניגודיות בין בני זוג (למשל: רק אני – רק אתה; להכניס – להוציא; שני נרות – נר אחד; בסופה - להתחלה), אבל זוג שידוע להתכופף מעט בעת הצורך יוכל להתמודד עם כל רוח ומכשול.

**ג. בחרו בשיר נוסף שלמדתם בנושא "זוגיות", ותארו את הרגשות של הדובר או הדוברת בשיר כלפי הקשר המתואר בשיר.**  
צינו שני אמצעים אומנותיים בשיר, והסבירו את תרומתם לאפיון הקשר המתואר בשיר.

בשיר "נפרדנו כך" מאת לאה גולדברג, הדוברת חווה תהליך רגשי שבמהלכו היא נעה מוודאות לספק. תחילה היא בטוחה שהפרידה היא סופית, חתומה. על כן הדבר חורה לה כל כך. מה שנוותר מן הקשר עם האהוב הוא הערפל הסמיך כחומה שמפרידה ביניהם. נראה לה שהאהוב, כמו בני הדור כולם, אינו בוכה על אהבה שהגיעה לקיצה. אבל בבית השלישי מתחולל מפנה. הדוברת חוזרת ומזכירה את הפרידה, אבל עתה אין עוד ודאות שזו פרידה מוחלטת. הערפל שקוף כהינומה והלב מתמלא חדווה חוגגת נוכח האפשרות שהטיפה על ידה לא הייתה טיפת סגריר אלא דמעה שהותר האהוב על ידה.

אמצעי אומנותי שתורם לאפיון הקשר המתואר בשיר:

באמצעות מוטיב הבכי והדמעה

באמצעות השינוי בדימוי של הערפל – כחומה או תלוי כהינומה

באמצעות המעבר מן השימוש במלה "ודאי" לשימוש מלים שמביעות ספק: אולי, בכל זאת

## 20. גאווה / דליה רביקוביץ'

א. הסבירו כיצד השיר משקף את הניגוד שמאפיין את הסלעים, ומה אפשר ללמוד מן האנלוגיה בין הסלעים לבין בני אדם.

בתשובתכם ציינו אמצעי אומנותי אחד בשיר, והסבירו את תרומתו לביטוי הניגוד הזה.

בשיר מתוארת אנלוגיה בין בני אדם לבין הסלעים באמצעות האנשה. על פי השיר, הסלעים הם חזקים, שנים רבות הם שוכבים על גבם ללא תנועה ומתמודדים עם פגעי מזג האוויר המשתנה, עם גלי הים המגיחים וחוזרים ומסתירים את הבקיעים הנוצרים בהם עם הזמן על ידי האזוב המכסה אותם. הם יוצרים רושם של שלוה, ביטחון, "מעין גאווה". שנים רבות הם מצפים שמישהו ישבור אותם, אך הוא עדיין לא בא. רגע השבירה יקרה בסוף על ידי חיכוך של כלב ים קטן, יצור חלש וחסר כוח. הוא יבוא וילך: "ופתאום האבן הפצועה". "ומה גם אנשים". הסלעים אנלוגיים לבני האדם, שגם הם מטבעם פגיעים ושבירים, אבל יוצרים תדמית של ביטחון, של עוצמה ושל גאווה. שנים הם מסתירים את הבקיעים, את המשברים והכאב, עד לרגע השבירה שבו מעטה הגאווה ששמו על עצמם יקרוס. האנלוגיה יוצרת הקבלה בין האדם לסלעים, ובכך ממחישה את טבע האדם להציג כלפי חוץ שלוה, קשיחות וחוסן, אך מבפנים הם פגיעים ושבירים וברגע אחד זה יקרה. ההאנשה שבה מתוארים הסלעים: הסלעים נשברים לא מחמת זקנה, שוכבים על גבם, כמעט נוצר רושם של שלוה, אין הם זזים ממקומם, מעין גאווה, שנים רבות עוברות עליהם בציפייה – מעצבת את טבע האדם.

ב. בחרו בשיר נוסף בנושא "אדם וזהותו". כתבו כיצד השיר שבחרתם מסתיים, והסבירו את המשמעות של הסיום בהקשר של השיר כולו.

השיר: דברי רקע ראשוניים.

סיום השיר: הייתי משנן / הרחק אל תוך לבי / מיסות של בך / ביהודית מרוקאית. סיום זה מעיד על היכולת של הדובר הבוגר לשלב בין שני העולמות: עולמם של הוריו – שמיוצג על ידי השפה היהודית מרוקאית לבין עולם התרבות המערבית שמיוצג על ידי המוסיקה הקלאסית מערבית – מיסות של בך. שני הבתים הראשונים של השיר פותחים במילים "אמי אמי" – בית ראשון, "אבי אבי" – בית שני. הדובר מתאר את עולמה של האם ואת עולמו של האב. תיאור ההורים ועולמם אפוף באווירה של נוסטלגיה ומאופיין באידאליזציה – נועם, מתיקות, חמימות, שפע, קסם, אינטימיות וביטחון. הבית השלישי פותח במילים "אני אני" ומציג וידוי של הדובר הבן אשר רחק מתרבות בית הוריו. בסיום השיר הוא מתאר את הסינתזה שהצליח לעשות בין תרבות המזרח לבין תרבות המערב. בכך הוא כאילו מצהיר שפניו אינן למרד בעולמם של ההורים אלא להיפך – לפיוס בין העולמות.